

ZEEWOORDEN

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij,
Johan Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe,
Fons Verheyde, Jan Seys

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende
zeewoorden voor je op.



De spiering is verwant aan de zalm en te onderscheiden van haringachtigen door zijn afgeronde vetvinnetje – halfweg tussen de rug- en de staartvin, zijn bruine rug en zijn komkommergeur. © Shutterstock (Jack Perks)

SPIERING

De meeste Vlamingen kennen het woord *spiering* als een synoniem voor het Belgisch-Nederlandse *spieringkotelet*, een met vetreepjes dooraderd stukje vlees uit de nek van het varken, dat in Nederland *halskarbonade* wordt genoemd. Hier willen we het evenwel hebben over een visje met de naam *spiering*, een vrij onbekende inheemse soort, die nochtans al zeer vroeg in de bronnen opduikt. We zochten uit hoe de spiering aan zijn naam is gekomen.

ZALMAGTIG, RUIKEND NAAR KOMKOMMER EN RIVIEREN OPTREKKEND

Spiering is niet zomaar een vis. Op het eerste gezicht lijkt hij wel wat op een haring, maar dan met bruine in plaats van blauw-groene rug. Maar schijn bedriegt. Spiering is geen haringachtige, maar een verwante van de zalm. Dat zie je onder meer aan het afgeronde vetvinnetje, halfweg tussen de rug- en de staartvin. Net als de zalm, trekt de spiering vanuit het zoute water de rivier op om er in het voorjaar te paaien. Dat doet hij in scholen, en dit in het Noord-Atlantische gebied, met inbegrip van de zuidelijke Noordzee. De vis was tot 1900 massaal aanwezig in de Schelde, maar verdween daarna ten gevolge van verontreiniging. Pas honderd jaar later waren de omstandigheden dermate verbeterd, o.a. door het zuiveren van het afvalwater van Brussel, dat spiering weer opdook in onze grootste Vlaamse rivier. Vooral in Frankrijk en Spanje geldt spiering als een delicatess, veelal gefrituurd en met kop en al opgegeten. Bij ons is de soort eerder populair als aas voor snoek- en baarsvissers, wat leidt tot spreekwoorden als “Spiering is vis als er anders niets is”. Verder heel opvallend is dat deze tot 30 cm grote vis, in verse toestand, ruikt naar komkommer.

ETYMOLOGIE: EEN VIS ALS EEN GRASHALM

Spiering is een afleiding op *-ing*, waarmee meerdere visnamen gevormd zijn. Eerder wijdden we in deze rubriek een artikel aan *haring*, waar ook *wijting* en *bokking* summier ter sprake kwamen (DGR 53). Vanuit zijn vermoedelijke Germaanse basisbetekenis ‘behorende tot het in het grondwoord genoemde’ ontwikkelde *-ing* in het Nederlands een breed spectrum aan toepassingen, waaronder de mogelijkheid om benamingen te vormen voor dingen of wezens die het in het grondwoord genoemde kenmerk bezitten of die een eigenschap gemeen hebben met de zelfstandigheid waar dat grondwoord naar verwijst. Het eerstgenoemde procedé leidde tot afleidingen van een adjectivische basis, zoals *wijting* uit *wit*, dat zinspeelt op de kleur van de vis. Uit de tweede strategie ontstonden o.m. *haring* en *bokking*, met als grondwoord respectievelijk *haar* – verwijzend naar de haardunne graten – en *bok*, vanwege de scherpe geur van een gerookte haring, die de naamgevers deed denken aan de stank van een geitenbok.

Ook *paling* zit in dat groepje, maar het eerste deel daarvan blijft voorlopig onverklaard (zie EWN bij dat woord).

Het eerste deel in *spiering* moet niet begrepen worden in zijn thans dominerende gebruikswijze als benaming voor het lichaamsweefsel dat bij mens en dier beweging mogelijk maakt. Die geldt wél voor de vleesbenaming, maar in de visnaam zit een etymologisch oorspronkelijkere betekenis van datzelfde woord *spier* vervat, nl. ‘grashalm’. De Germaanse voorloper van het woord, gereconstrueerd als *spīra*, betekende ‘spits voorwerp, iets wat in een punt uitloopt’. Daaruit ontsproten in de Germaanse talen benamingen voor verschillende zaken die lang, dun en/of spits zijn van vorm. Naast Nederlands *spier* ook Middelnederduits *spīr* ‘halm, aar, staf’; Middelhoogduits en Nieuwhoogduits *spier* ‘grasspriet, aar’; Fries. *spier* ‘spriet, halm’; Oudengels *spīr*, Engels *spire* ‘stengel’; Oudnoors *spīra* ‘buis, dunne boom’ (waaruit Zweeds *spira* ‘torenspits, scepter, paal’). In zijn Indo-Europese voorgeschiedenis is *spier* verwant met *spijker*, ook weer verwijzend naar iets wat dun en puntig is. De *spiering* is dus naar alle waarschijnlijkheid genoemd naar zijn ranke, magere lichaamsbouw: het grassprietje onder de vissen.

Het EWN wijst er i.v. **SPIERING** echter op dat deze voor de hand liggende verklaring niet gesteund wordt door de chronologie van historische vindplaatsen van *spier* en *spiering*. De visbenaming wordt al eind 12^e eeuw aangetroffen, terwijl het veronderstelde grondwoord daarvan – in welke betekenis dan ook – pas twee eeuwen later zijn intrede doet in de bronnen. Een in het Latijn geschreven Gentse oorkonde uit 1199 spreekt van *nauis uel currus ferens spiring* ‘een boot of een wagen die spiering transporteert’ (ONW i.v. **SPIERINK**). Het afzonderlijke *spier* duikt pas op in een tekst uit de periode 1400-1450: [*zij*] en hadden niet bi hem een *spier* ‘[ze] hadden niets (nog geen grassprietje) bij zich’. De late vermelding van *spier* in de historische overlevering vormt o.i. echter geen sterk argument om de veronderstelde opeenvolging van dat woord en de gelede vorm *spiering* op de helling te zetten. Een en ander kan best toeval zijn, door de schaarste aan middeleeuwse bronnen. Altijd moeten we voor ogen houden dat de historische woordenboeken op een beperkt aantal teksten gebaseerd zijn. Daardoor vielen tal van woorden tussen de plooiën. Bovendien, in de aangehaalde passage uit de 15^e eeuw wordt *spier* gebruikt in een

overdrachtelijke zin die zich moeilijk uit iets anders kan hebben ontwikkeld dan de letterlijke betekenis ‘grassprietje’. Het woord betekent hier ‘het kleinste, het geringste, het nietigste’. In combinatie met de ontkennde woordverbinding *en ... niet* betekent het ‘zelfs niet het kleinste, zelfs niet iets zo nietigs als een grassprietje’. In zulke zinswendingen is de verkleinvorm *spiertje* nog altijd gangbaar in het hedendaagse Nederlands, bv. *geen spiertje wind / gras / licht / vermoeidheid / verving...*

Nog andere Nederlandse woorden hebben zich tot “minimaliseerders” ontwikkeld vanuit een oorspronkelijkere toepassing op iets kleins. *Sprietje* zoals in *geen sprietje gras / onkruid/haar* enz. gaat terug op *spriet* als benaming voor een boomscheut of een klein takje. En *zier(tje)* in uitdrukkingen als *geen zier(tje) belangstelling*, *geen zier om iets geven* komt van het letterlijke *zier*, dat verwijst naar een klein geleedpotig diertje uit de orde der mijten.

Als visnaam is Nederlands *spiering* in enkele andere talen ontleend. Het Franse *éperlan*, overgenomen uit de dialectische variant *spierling*, is al bekend sinds circa 1300. In het Engels heet de spiering *smelt*, maar het Amerikaans Engels kent daarnaast ook *spearing* als benaming voor een jonge haring of een ansjovis. Waarschijnlijk, aldus Van der Sijs (2010 i.v. **SPIERING**), is die betekenisverschuiving veroorzaakt door de zilverwitte kleur die deze vissen op hun flanken en hun buik gemeen hebben met de spiering.



De ligging van de ondiepte 'Den Oever' in het Belgisch deel van de Noordzee. De ondiepte leunt aan bij het strand van Koksijde en is verbonden met de ondieptes van Trapegeer en de Broersbank. Samen vormen ze een zandbankencomplex dat uniek is aan onze kust. (Bron: Verwaest et al. 2022; Kaartje: VLIZ).

DEN OEVER

Dit toponiem slaat op een ondiepte aanschurkend tegen het strand van Koksijde. Den Oever is verbonden met de ondieptes van de Trapegeer en de Broersbank, samen een uniek zandbanksysteem. Wat zo bijzonder is aan dit gebied lees je hieronder. En wat de verklaring van de naam Den Oever betreft, hoe voor de hand liggend die ook moge lijken, voorzichtigheid is geboden, zo blijkt.

MERKWAARDIG LANDSCHAPSELEMENT...

Den Oever is een relatief kleine ondiepte van zo'n vierkante kilometer groot, aanleunend bij het strand van Koksijde. Den Oever kan ook opgevat worden als

een groter gebied dat het onderwaterstrand (de ondiepe 'vooroever') in de zone Koksijde-Oostduinkerke-Nieuwpoort omvat en samenvalt met de breedste stranden van onze kust. Zeewaarts maakt Den Oever een natuurlijke verbinding met twee opeenvolgende ondieptes, namelijk

de Broersbank en de Trapegeer. Noch de Broersbank, noch Den Oever zijn overigens vlak. Ze zijn net heel reliëfrijk, met een reeks elkaar opvolgende kammen of zandrichels. Bij extreem laagtij – d.i. bij het hoogste springtij, doorgaans slechts enkele dagen in de periodes september-oktober en

februari-maart – komen die kammen boven water. Dan ogen ze als een opeenvolging van honderden meters lange boven het water uitstekende zandstroken. Daarmee zijn het op heden de enige af en toe boven laag-waterniveau uitstekende natuurlijke zandbanken van onze kust. En wie geluk heeft, kan tijdens die momenten van extreem laagtij, vanaf het strand via deze zandrichels een eindje zeewaarts lopen! Al blijft voorzichtigheid hier heel erg geboden.

Het complex Trapegeer-Broersbank-Den Oever is wat men in vaktermen een ‘*shoreface connected ridge*’ (een met het vasteland verbonden zandbank) noemt. De ondiepte maakt met andere woorden een afbuiging en sluit vrijwel naadloos aan bij het strand. Vergelijkbare zandbanken waren vóór 1900 ook aanwezig ter hoogte van Oostende (Stroombank), Zeebrugge (Wenduinebank) en Duinkerke. Door haven- en baggerwerken is de verbinding daar echter verbroken, en blijft het hier behandelde zandbankcomplex het enige resterende intacte voorbeeld aan onze kust.

... MET EEN UNIEKE EIGENSCHAP!

Het is geen toeval dat de stranden ten oosten van Den Oever, d.i. in de zone Koksijde-Oostduinkerke-Nieuwpoort, tot de breedste standen van onze kust behoren. Want wat blijkt uit doorgedreven metingen van het Waterbouwkundig Laboratorium over de loop van meerdere jaren? Net in dit gebied vindt een uitgesproken natuurlijke voeding met zand vanuit de zee plaats. Dit is toe te schrijven aan de combinatie van sterke parallel met de kust verlopende tijstromingen, golfwerking, en een zandbank die het opgedwarrelde zand als het ware geleidt naar de kust. Berekend is dat de aangroei van strand, vooroever en duin samen in dit gebied 95.000 m³ of 10 mm per jaar bedraagt. Als je weet dat de zeespiegel aan onze kust met ongeveer 3 mm per jaar stijgt, begrijp je dat dit zandtransport van zee naar land de kustbescherming op een natuurlijke wijze ten goede komt. En dat is aardig meegenomen. Op andere plaatsen aan zee is dit niet het geval en dienen de beheerders veel zand – tegen gemiddeld 10 euro per m³ – kunstmatig op te spuiten om de zeespiegelstijging te blijven bijbenen.

BANK AAN DE WALKANT OF BANK MET ZANDRICHEL'S?

Den Oever lijkt een jonge naam te zijn. Hij wordt voor het eerst vermeld als *De grote Oever* in een artikel in het Bijblad van het tijdschrift *Biekorf* uit 1893, maar dan als naam van een geul “*die zes uren diepe in zee ligt*”, aldus de zegsman van de auteur, een visser uit Koksijde (Verwaetermeulen 1893, XIV). Dat is dus helemaal iets anders dan de bank die wij voor ogen hebben. Op zoekarten verschijnt die pas in de 20^{ste} eeuw. Dat lijkt erop te wijzen dat de banknaam niet veel ouder is dan eind 19^e eeuw.

De verklaring van het toponiem is minder eenduidig dan je zou denken. Onder Nederlands *oever* verstaan we de strook grond op de grens van water en land. Is hier deze betekenis in het geding en werd de ondiepte zo genoemd omdat ze, als meest landwaarts gelegen bank in het driediepe complex, aan het strand paalt? Logisch misschien, maar het woord *oever* wordt tegenwoordig enkel gebruikt m.b.t. rivieren, beken, kanalen en meren. Voor de plaats waar de zee het land raakt, hebben we andere woorden: *strand, kust, wal*. In het Middelnederlands en tot ongeveer 1600 was *oever* wel gebruikelijk voor de grond waar de zee aan land komt. Jacob van Maerlant schrijft in zijn natuurencylopedie *Der naturen Bloeme* uit 1282 over *Vische, die bi overen wanderen* (vissen die dicht bij de kust zwemmen); twee middeleeuwse glossaria, resp. uit 1460 en 1483, vertalen *oever* in het Latijn als *litus* ‘kust’. Dat doen ook de woordenboeken van Kiliaan en Plantijn, beide van eind 16^e eeuw (MNW i.v. **OEVER-1**). Daarna worden de vermeldingen steeds schaarser; de jongste dateren van begin 19^e eeuw (WNT i.v. **OEVER**). De vraag rijst dan ook of de naam *Den Oever* niet te jong is om nog de oude betekenis ‘kuststrook’ te kunnen bevatten. Of overleefde die toch in het dialect van de naamgevers, waarschijnlijk vissers van de Westhoek, zonder dat daar duidelijke bewijzen voor zijn? Het is dan toch enigszins bizar dat de ter zake relevantste West-Vlaamse woordenboeken, het *Westvlaamsch Idioticon* van De Bo, de aflevering over *De Zeevisser* van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten en het *Oostends Woordenboek* van Desnerck, er geen gewag van maken.

In het West-Vlaams slaat *oever* echter ook op verschillende types langgerekte hoogten. Zo kunnen een akkerwal, d.i. een berm ter afscheiding van een akker, en een langgerekte hoogte dwars over een akker of een weiland, ook *oever* genoemd worden (WVD I, 1, 194 en 38). De Bo verklaart de samenstelling *hommelhoever* als ‘heuvel of barm aarde waar de hommel in geplant staat en groeit’. En in de dialecten van de Westhoek en Frans-Vlaanderen wordt het woord ook gebruikt voor een mollenrit, een op geringe diepte door een mol gegraven gang, die als een bermpje boven het maaiveld uitsteekt (Moeyaert i.v. **OEVER**). Zinspeelt de naam *Oever* misschien op de smalle zandrichels die bij laagtij bloot komen te liggen op de bank? Ook dat klinkt zinnig, maar waarom heeft het toponiem dan de enkelvoudsvorm? Het gaat immers niet om één ribbel, maar om vele.

Zo te zien is het laatste woord over *Den Oever* nog niet gezegd!

BRONNEN

- De Bo L.L. (1892). *Westvlaamsch Idioticon*. Gent (facsimile-uitgave, Handzame, 1991).
- Desnerck R. (2006). *Oostends Woordenboek*. Oostende. Vierde uitgave.
- EWN = Philippa M., Debrabandere F. & Quak A. (2003-2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 4 delen. Amsterdam, Amsterdam University Press. Te raadplegen op <http://www.etymologiebank.nl/>.
- Houthuys R., Dan S., Montreuil A.-L.; Verwaest T. (2023). Kennisontwikkeling en redders adviseren op vlak van zwemmersveiligheid: Voortgangsrapport – Morfologische analyse. Versie 0.1. WL Rapporten, 23_011_1. Waterbouwkundig Laboratorium: Antwerpen.
- MNW = E. Verwijs & J. Verdam (1885-1929). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage. <https://gtb.ivdnt.org/>.
- Moeyaert C. e.a. (2005). *Woordenboek van het Frans-Vlaams*. Dictionnaire du flamand de France. Davidsfonds, Leuven.
- ONW = Oudnederlands woordenboek. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 2009. <http://gtb.inl.nl/?owner=ONW>.
- Van der Sijts N. (2010). *Nederlandse woorden wereldwijd*. Den Haag (te raadplegen via EWN).
- Verwaest T., A. Dujardin, A.-L. Montreuil & K. Trouw (2022). Understanding Coastal Resilience of the Belgian West Coast. *Water* 14 (13): <https://doi.org/10.3390/w14132104>.
- Verwaetermeulen A.V.W. (1893). Oordnamen langs de Westvlaamse kust. *Biekorf* 4 (Bijblad): X-XXVIII”.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandse taal*. 's Gravenhage, Leiden, 1863-1998. <https://gtb.ivdnt.org/>
- -WVD I, 1 = *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*. Deel I. Landbouwwoordschat. Aflevering 1: Akkerland en weiland. Gent, Tongeren, 1979.
- WVD Zeevisser = Roxane Vandenberghe (2000). *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*. Deel II. Niet agrarische vaktalen. Aflevering 7: De Zeevisser. Gent, Tongeren.